

Ἀποσπάσας γὰρ εἰμάτων χρυσηλάτους
περόνας ἀπ' αὐτῆς, αἷσιν ἐξεστέλλετο,
ἄρας ἔπαισεν ἄρθρα τῶν αὐτοῦ κύκλων,
αὐδῶν τοιαῦθ', ὀθούνεκ' οὐκ ὄφουιντό νιν
οὔθ' οἷ' ἔπασχεν οὔθ' ὅποι' ἔδρα κακά,
ἀλλ' ἐν σκότῳ τὸ λοιπὸν οὐς μὲν οὐκ ἔδει
ὁμοίαθ', οὐς δ' ἔχρηζεν οὐ γνωσσίατο.

Σοφοκλέους Οιδίππους τύραννος, 1268-1274

Σπάζει αυτός τις χρυσές πόρπες, που εκράτουν
το φόρεμά της, τις αρπά και μπήγει
τις βελόνες στις κόγχες των ματιών του
σκούζοντας: «Να μη δῆτε ποτέ σας
τα ὅσα ἔπαθα φριχτά, κι ὅσα ἔχω κάνει,
σε σκοτάδι να βλέπω ὅσους δεν πρέπει,
να μη νιώθω ὅσους ποθοῦσα να ξέρω».

μτφρ. Φώτου Πολίτη

Το θάρρος να μην κρατάς κανένα ερώτημα στην καρδιά σου είναι αυτό που φτιάχνει τον φιλόσοφο. Αυτός οφείλει να εξομοιώνεται τον Οιδίποδα του Σοφοκλή, ο οποίος, αναζητώντας να εξιχνιάσει το φρικτό του πεπρωμένο, ασίγαστος ερευνά ακόμη κι όταν διαισθάνεται πως από τις απαντήσεις θα προκύψει για τον ίδιο η πιο αποτρόπαια. Όμως σ' αυτό το σημείο οι περισσότεροι φέρουν μέσα τους την Ιοκάστη που εκλιπαρεί στο όνομα όλων των θεών τον Οιδίποδα να μη διερευνήσει πιο πέρα: και οι περισσότεροι ενδίδουν στα λόγια της και γι' αυτό η Φιλοσοφία βρίσκεται εκεί που βρίσκεται.

Απόσπασμα επιστολής του Σοπενχάουερ στον Γκάιτε, 11.11.1818,
που μνημονεύει ο Ferenczi στο *First Contributions to Psycho-Analysis*.

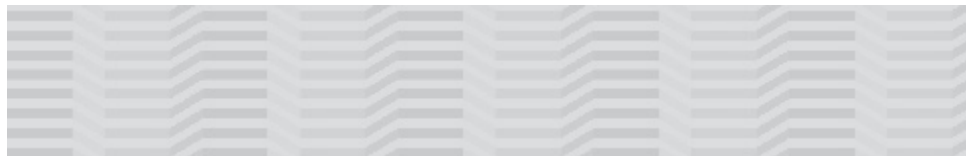
Σημείωμα των εκδοτών

Η συγγραφή του εκδοτικού αυτού σημειώματος συνέπεσε με το αυτοκτονικό εγχείρημα του γερμανού πιλότου που οδήγησε εξαναγκαστικά στο θάνατο 150 άτομα και έθεσε εκ νέου με συνθλιπτική ένταση το ζήτημα της επικινδυνότητας των ψυχικά πασχόντων. Ποικιλώνυμοι ειδικοί της ψυχικής υγείας, διαπρύσιοι κήρυκες σε πιο ήσυχους καιρούς της ισονομίας και ισότιμης αντιμετώπισης των ψυχικά πασχόντων, εξέφραζαν στα μέσα ενημέρωσης αποτροπιασμό για την άφατη πράξη και στρεφόταν εναντίον της μισθώτριας εταιρείας που δεν είχε εφαρμόσει αυστηρά μέτρα επιλογής και περιοδικού ελέγχου των πιλότων ώστε να αποτραπεί η ανείπωτη καταστροφή και η δυστυχία τόσων ανθρώπων. Η προσοχή σύντομα μετακινήθηκε προς τους ιατρούς που τον είχαν εξετάσει και του είχαν χορηγήσει φαρμακευτική αγωγή και αναρρωτική άδεια. Θυμός και αγανάκτηση και για αυτούς που δεν είχαν φροντίσει να ενημερώσουν την αεροπορική εταιρεία ώστε να του επιβληθεί αργία που θα είχε αποτρέψει τον άδικο και ακατανόητο χαμό.

Ο συλλογισμός τους ήταν απλός και αφοπλιστικός. Οφείλουμε να σκεφτούμε οτιδήποτε θα απέτρεπε αυτό το ενδεχόμενο και οπωσδήποτε θα ελαχιστοποιούσε, κυριολεκτικά θα εκμηδένιζε, την πιθανότητα επανάληψης ενός τέτοιου συμβάντος. Η λογική αναγκαιότητα φαίνεται ακλόνητη. Η βιαιότητα ενός τέτοιου συμβάντος, που προκλήθηκε από έναν ψυχικός πάσχοντα, μας εγκαλεί όλους να θεσπίσουμε τα αναγκαία μέτρα που θα αποτρέψουν την επανάληψή του. Όσο πιο βίαιη η πράξη, τόσο πιο συνολικά και αποτελεσματικά τα μέτρα που δεν θα εκθέσουν το κοινό εκ νέου σε έναν τέτοιο κίνδυνο. Κανένας μας δεν θα ήθελε να βρεθεί σε μία τέτοια θέση. Πολλές ζωές εξαρτώνται από τις πράξεις και παραλείψεις ενός πιλότου ώστε τίποτα να μην επιτρέπει οποιαδήποτε αβλεψία και αβελτηρία, πολύ περισσότερο εμπρόθετη πράξη και πράξη τρελού, που θα είχαν τέτοια τραγική κατάληξη.

Ο αρχέγονος φόβος της τρέλας και η ανάγκη τιθάσευσής της εμφανίσθηκε εκ νέου. Στην ψυχανάλυση μας απασχολεί εκ των έσω, η εσωτερική τρέλα παρούσα στον κάθε άνθρωπο. Στις συνθήκες αυτές τέθηκε με επίταση εκ των έξω και ίσως οι ψυχαναλυτές να είναι οι καθ' ύλην αρμόδιοι ώστε να αντιληφθούν τη συνάφεια και τη συσχέτιση των δύο αυτών ρευμάτων. Το αρχέγονο του εσωτερικού καθορίζει και τις διαστάσεις που προσλαμβάνει το εξωτερικό, ιδιαίτερα όταν το εξωτερικό μας συναντά με την τρομακτική δύναμη του τραγικού αυτού συμβάντος που παραλύει τη σκέψη και υποδαυλίζει τον φόβο.

Το ουσιαστικό ερώτημα της ψυχανάλυσης, η σχέση της εσωτερικής με την εξωτερική πραγματικότητα, η σχέση της φαντασίας με την πραγματικότητα τίθεται με ένταση. Πώς θα προστατευθούν οι άνθρωποι από την ακραία επίπτωση της τρέλας; Και συγχρόνως πώς θα προστατευθεί ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού που παρουσιάζει μείζονα ή ελάσσονα ψυχική νόσο από την καταστρατήγηση ουσιαστών δικαιωμάτων του όπως το απόρρητο της υγείας του και η προστασία των προσωπικών του δεδομένων;

Το θέμα προσλαμβάνει εκρηκτικές διαστάσεις και δεν επιτρέπει εύκολες απαντήσεις όταν σκεφτούμε ότι δεν αφορά μόνο τον μικρό αριθμό των πιλότων αλλά όλους εκείνους των οποίων οι πράξεις και οι παραλείψεις μπορούν να επηρεάσουν άλλους π.χ. οδηγούς μέσω μαζικής μεταφοράς, δασκάλους αλλά και αυτόν που κατέχει ένα απλό δίπλωμα οδήγησης εφόσον αυτό του δίνει τη δυνατότητα να προκαλέσει μαζικό ατύχημα.

Πώς η συλλογική ασφάλεια θα συμβαδίσει με την προστασία των προσωπικών του δεδομένων εφόσον η προστασία του κοινωνικού συνόλου θα απαιτούσε κατάργηση του ιατρικού απορρήτου ενός σημαντικού μέρους του πληθυσμού στο βαθμό που η κοινωνία θα έπρεπε να δώσει απάντηση πχ στους γονείς εκείνου που σκοτώθηκε από έναν που ελάμβανε φαρμακευτική αγωγή και οδηγούσε αυτοκίνητο; Γιατί δεν του είχε αφαιρεθεί το δίπλωμα; Από πόσους πρέπει να αφαιρεθεί το δίπλωμα και ποιοι θα το αφαιρέσουν;

Η σχέση του συλλογικού συμφέροντος με το ατομικό είναι ασυμπτωτική. Έχουν μία κοινή πορεία αλλά και αφίστανται ουσιαστικά. Συνιστά την εσωτερική ένταση κάθε κοινωνίας, την οποία αποσκοπεί να αντιμετωπίσει το δικανικό σύστημα. Όταν αφορά στη διαχείριση της τρέλας, η σχέση ατομικού-κοινωνικού γίνεται αντιθετική. Η όποια απάντηση θα αδικήσει, θα θίξει ουσιαστικά συμφέροντα και από τις δύο πλευρές.

Η επικινδυνότητα της ψυχικής νόσου είναι το κρίσιμο ερώτημα. Πόσο πιο επικίνδυνος είναι ο ψυχικά πάσχωντες; Φαίνεται ότι είναι ελαφρά πάνω από το μέσο πληθυσμό αλλά και ο φόβος διογκώνει δυσανάλογα την επικινδυνότητα τους. Η ψυχανάλυση προσφέρει στην ατομική προσέγγιση του θέματος και οφείλει να προφυλάξει τη συλλογική από απλουστεύσεις και γενικεύσεις.

Ζούμε μία εποχή με έντονες ακρότητες, οι οποίες δεν προέρχονται από ψυχικά πάσχοντες. Η ανθρώπινη ζωή έχει απαξιωθεί, ολόκληροι πληθυσμοί υφίστανται κακοποίηση και αυτό δεν οφείλεται στην ψυχική νόσο κάποιων. Ένα μεγάλο μέρος του πλανήτη σφαγιάζεται και αυτό δεν προέρχεται από ψυχικά πάσχοντες. Οι θάνατοι που έχουν προκαλέσει οι τρελοί είναι αναλογικά ουσιαστικά λιγότεροι από αυτούς που έχουν προκαλέσει οι λογικοί όταν το προσεγγίζουμε υπό αυτήν την οπτική.

Η δημόσια υγεία βέβαια οφείλει να προστατευθεί από μεμονωμένες πράξεις ψυχικά πασχόντων που μπορεί να είναι υπό συνθήκες ιδιαίτερα καταστροφικές. Ένα εξατομικευμένο σχέδιο για τον κάθε ασθενή που θα προσανατολίζεται στις ευαισθησίες του και στις επιπτώσεις της ψυχικής νόσου στη ζωή του με συμμετοχή του άμεσου περιβάλλοντός του και του κοινωνικού περίγυρου είναι η επιθυμητή προσέγγιση. Είναι αυτό που δεν έγινε στη συγκεκριμένη περίπτωση. Αλλά και η καλύτερη αντιμετώπιση δεν θα αποτρέψει την όποια εξαίρεση όπως και το καλύτερο εκπαιδευτικό σύστημα δεν θα αποτρέψει τη δημιουργία κακοποιών και δολοφόνων.

Ο περιορισμός του απόρρητου στη σχέση ιατρού-ασθενούς, η άρση της προστασίας των προσωπικών δεδομένων σε συγκεκριμένες ομάδες ασθενών –αυτή είναι μία άποψη που προωθείται– είναι ενδεχόμενο να αποθαρρύνει ασθενείς από την αναζήτηση φροντίδας και να απαλείψει το όποιο όφελος θα επέφερε στην αποτροπή ετεροκαταστροφικών πράξεων. Η διεύρυνση και η εμβάθυνση των θεραπευτικών δυνατοτήτων με έμφαση στην ατομική και πολύπλευρη φροντίδα ίσως προσφέρει περισσότερα χωρίς μεγαλύτερο κόστος. Η ψυχανάλυση μπορεί να είναι η επιστημονική κατεύθυνση που δεν θα επιτρέπει στους αρχέγονους φόβους να κυριαρχήσουν και θα δώσει τη δυνατότητα στη λογική να αναζητά την κατ' οικονομία καλύτερη λύση σεβόμενη το άτομο χωρίς να αγνοεί το όφελος της κοινωνίας. Μία τέτοια προσέγγιση σέβεται το αρχέγονο της τρέλας και τις δυνατότητες των ορίων της λογικής.

Είναι ευτυχής συγκυρία το άρθρο του **Μιχάλη Πέτρου** για την μετανεωτερική προσέγγιση της έννοιας της κακοποίησης σε σχέση με όσα προαναφέραμε. Μας δείχνει το πεπρωμένο της κακοποίησης όταν η υποκειμενικότητα έδωσε βαθμιαία τη θέση της στην ατομικότητα και τις συνέπειες που αυτό είχε στην αντιμετώπιση της. Ο τρόπος που διαπραγματεύεται το θέμα φωτίζει και αυτό που μας απασχολούσε, ιδιαίτερα τον συγκυριακό και ατομικό χαρακτήρα προσέγγισης της κακοποίησης όταν διακατέχεται κανείς από την αίσθηση ότι η μεμονωμένη αντιμετώπιση θα οδηγήσει και στην εξάλειψη του φαινομένου με την καθ' υπερβολή χρήση της δικαιοσύνης.

Το άρθρο αυτό είναι ένα από αυτά που περιστρέφονται γύρω από την προβληματική της σαγήνης, το δομικό ρόλο που αυτή έχει για τον ανθρώπινο ψυχισμό και την εκτροπή της στην αποπλάνηση και στην κακοποίηση, το θέμα αυτού του τεύχους. Ο Freud τοποθέτησε τη σαγήνη στις πρωταρχικές φαντασιώσεις ως ένα από τους δομικούς λίθους του ανθρώπινου ψυχισμού μαζί με την πρωταρχική σκηνή και τον ευνουχισμό.

Η μετακίνηση του Freud από την άποψη ότι στη βάση κάθε υστερίας υπήρξε ένα πραγματικό περιστατικό αποπλάνησης, στην άποψη ότι η σαγήνη είναι δυνατόν να εκληφθεί ως αποπλάνηση λόγω επιδράσεων των ασυνείδητων φαντασιώσεων και ότι σε ένα δεύτερο χρόνο έχουμε εκ νέου ερμηνεία πρώιμων συμβάντων λόγω της βιολογικής ωρίμανσης, μας έδωσαν ένα σύνθετο πεδίο για την αντίληψη της σεξουαλικότητας, του τραύματος και του χρόνου στην ψυχανάλυση. Η **Λήδα Ξενάκη** μας παρουσιάζει την εξέλιξη των απόψεων του Freud ενώ ο **Χρήστος Ζερβής** μας παρουσιάζει το φάσμα της σαγήνης από δομικό, *sine qua non* στοιχείο του ανθρώπινου ψυχισμού που θεμελιώνει και δίνει περιεχόμενο στις σχέσεις αντικειμένου έως την ακύρωση που επιφέρει στην αντίληψη του χρόνου και της εξέλιξης. Τη λειτουργία της σαγήνης ως στοιχείου του ενορμητικού δυναμικού που ακολουθεί και το πολύπλευρο πεπρωμένο των ενορμήσεων μας παρουσιάζει ο **Χρήστος Ιωαννίδης**.

Το κλινικό και όχι μόνο θέμα της σχέσης της σαγήνης με την κακοποίηση, της κακοποίησης ως φαντασίωσης και της κακοποίησης ως συμβάντος παρουσιάζεται στον «Αναλυτή στη Συνεδρία» από την **Χριστίνα Μηλιώνη**. Η **Χρυσή Γιαννουλάκη** και ο **Δημήτρης Αναστασόπουλος** συζητούν το περιστατικό δείχνοντας τις δυσκολίες τις οποίες αντιμετωπίζει ο αναλυτής όταν αντιμεταβιβαστικά εκτίθεται στο πεδίο της σχέσης φαντασίωσης και πραγματικότητας.

Η **Αντωνία Φυρίγου** και η **Έλενα Κοσμά** μας παρουσιάζουν δύο κλινικοθεωρητικά κείμενα που δείχνουν τις αμφισημίες της σχέσης σαγήνης, αποπλάνησης και κακοποίησης κατά την εξέλιξη μίας ψυχαναλυτικής ψυχοθεραπείας και την πολυπλοκότητα της σχέσης ασυνείδητης φαντασίωσης και πραγματικότητας στις περιπτώσεις αυτές.

Η **Ναντίνα Κανελλοπούλου** παρουσιάζει σε ένα θεωρητικό άρθρο τις εκδοχές της αντιμεταβίβασης και άλλα θέματα τεχνικής σε κακοποιημένους ασθενείς ενώ η **Χριστίνα Μιχαλοπούλου** επιχειρεί την προσέγγιση του φαινομένου Masud Kahn. Αναλυόμενος μίας εκ των πιο εμβληματικών μορφών της ψυχανάλυσης, του Donald Winnicott, συγγραφέας ο ίδιος ουσιαστικών άρθρων και βιβλίων, διαχειριστής του αρχείου του αναλυτού του όσο ήταν εκείνος στη ζωή, έθεσε ίσως με το παράδειγμα της ζωής του θεμελιώδη ερωτήματα για την ψυχανάλυση: πώς δημιουργείται η θεωρία, πώς εφαρμόζεται, τι εγγυήσεις υπάρχουν για την αξιόπιστη εφαρμογή της –εδώ είναι ίσως το πιο δύσκολο ερώτημα εφόσον ο ίδιος ο Winnicott εφήρμοσε στον Kahn την θεωρία του holding–, ποιος εγγυάται αυτήν την εφαρμογή;

Η **Πέγκυ Σφυρίδου** μας προσφέρει, με αφορμή ένα κινηματογραφικό έργο και τις εμπειρίες της από την κλινική πράξη, τις σκέψεις της για τις αδελφικές σχέσεις, ένα θέμα που απασχολεί τους σύγχρονους ψυχαναλυτές. Στο τμήμα για τα βιβλία ο **Κώστας Ζερβός** μας παρουσιάζει το συλλογικό τόμο: «Το Κενό, Το Αρχαϊκό, Το Ψυχικό Τραύμα. Ψυχαναλυτικές Συναντήσεις με τον Οριακό Ασθενή», ο **Βασίλης Δημόπουλος** το βιβλίο «Σύγχρονα Θέματα Κοινωνικής και Κοινοτικής Ψυχιατρικής» του Στέλιου Στυλιανίδη & συνεργατών και η **Λένα Τελειώνη** το βιβλίο της Κατερίνας Μήλιου: «Οι Προβλητικές Δοκιμασίες Θεματικής Αντίληψης Ενηλίκων και Παιδιών». Στον Κινηματογράφο ο **Γρηγόρης Μανιαδάκης** μας παρουσιάζει τον «Μεγάλο Δικτάτορα» του Τσάρλι Τσάπλιν και συνακόλουθα τον «μικρό δικτάτορα» που ο καθένας μας έχει μέσα του και ο Θανάσης Χατζόπουλος την προβληματική του χρόνου στις «Ωρες» του Stephen Daldry.

Στο τεύχος αυτό έχουμε και ένα αφιέρωμα στην αρχαία τραγωδία με τρία άρθρα που αναφέρονται στον Ιππόλυτο του Ευριπίδη. Η σχέση ψυχανάλυσης και αρχαίας τραγωδίας έχει απασχολήσει πολλούς και όχι μόνο λόγω του μύθου του Οιδίποδα. Ο κόσμος των θεών και η σχέση του με τους ανθρώπους, η κυριότητα επί της μοίρας, η τιθάσευση των ορμέμφυτων, η δυνατότητα της σκέψης και του ορθολογισμού, είναι μερικά από τα θέματα που οδηγούν την ψυχανάλυση στην αναδίφηση στον πλούτο της αρχαίας τραγωδίας. Στον Ιππόλυτο το υπό διαπραγμάτευση θέμα σε ένα πρώτο επίπεδο είναι η Εφηβεία. Το κόστος και οι δυνατότητες της μετουσίωσης απασχολούν τους **Δημήτρη Αναστασόπουλο** και **Δημήτρη Αναγνωστόπουλο**, η θέση της εφηβείας στη ζωή του ατόμου και της πόλεως τον **Σωτήρη Μανωλόπουλο** και το θέμα της προδοσίας στην οικονομία της ανθρώπινης ζωής και στις αρχές του «ερμηνεύειν» και «θεσμοθετείν» διαπραγματεύεται ο **Αθανάσιος Αλεξανδρίδης**.

Είχαμε τέλος την ευκαιρία να συνομιλήσουμε με τον **Paul Williams**, πρώην editor του International Journal of Psychoanalysis, έναν αναλυτή με ιδιαίτερο ενδιαφέρον στις ψυχώσεις και εισηγητή ουσιαστών καινοτομιών στο περιοδικό, ορισμένες από τις οποίες έχουμε υιοθετήσει και στον Οιδίποδα. Είναι ενδιαφέρον ο τρόπος που ο Paul Williams συν-

δέει την προσωπική του ζωή με την πορεία του στην ψυχανάλυση και μας προσφέρει μία τολμηρή, σχεδόν ρηξικέλευθη άποψη για το σύγχρονο ψυχαναλυτικό γίγνεσθαι. Λόγω του μεγέθους του τεύχους η συνέντευξή του παρουσιάζεται μόνο στα αγγλικά, σε μία γλώσσα όμως προσιτή σε όλους.

Ελπίζουμε το τεύχος αυτό να συμβάλλει στην εμβάθυνση της προβληματικής στη σχέση της σαγήνης με την αποπλάνηση, του σεβασμού με την ύβρη, της θέσπισης κανόνων με την κατάργηση της ελευθερίας, τελικά την όποια δυνατότητα του μέτρου και της αρμονίας να έχουν έναν ρυθμιστικό χαρακτήρα στην ατομική και συλλογική ζωή.

*Ιωάννης Βαρτζόπουλος
Νίκος Λαμνίδης*

Σημείωμα των εκδοτών 2

Συνέντευξη με τον **Paul Williams** 8

Η Αναλύτρια στη Συνεδρία **Χριστίνα Μηλιώνη**

Αποπλάνηση: Αιμομικτική φαντασίωση ή πραγματικότητα; 29

Σχολιάζουν ο **Δημήτρης Αναστασόπουλος** και η **Χρυσή Γιαννουλάκη** 47

Εκπαιδευτικά

Η Θεωρία της Αποπλάνησης του Freud **Λήδα-Άλκηστη Ξενάκη** 65

Όψεις της Σαγήνης-Αποπλάνησης και Σχέση τους με το Νόημα **Χρήστος Ζερβής** 76

Κλινικά και θεωρητικά

Γυναικείες φαντασιώσεις αποπλάνησης **Έλενα Κοσμά** 105

Η θεραπεία ως δέρμα **Αντωνία Φυρίγου** 122

Τα παιδιά του παραδείσου **Πέγκυ Σφυρίδου** 139

Δυσκολίες στη θεραπεία σεξουαλικά κακοποιημένων ασθενών

Ναντίνα Κανελλοπούλου 153

Σαγήνη και αποπλάνηση **Χριστίνα Μιχαλοπούλου** 168

Την πάσαν ελπίδα μου εις Σε ανατίθημι ή η ανάγκη για σαγηνεύεσθαι

Χρήστος Ιωαννίδης 188

Επιστήμες και τέχνες

Η μεταεωτερική έννοια της κακοποίησης **Μιχάλης Α. Πέτρου** 198

Αφιέρωμα στον Ιππόλυτο (επιμέλεια: I. Βαρτζόπουλος)

Το αρχαϊκό και το συμβολικό στην προδοσία με αφορμή τον «Ιππόλυτο» του Ευριπίδη

Α. Αλεξανδρίδης 226

Οι περιπέτειες απαρτίωσης της ταυτότητας στους εφήβους μέσα από την αρχαιο-

ελληνική μυθολογία **Δ. Αναστασόπουλος, Δ. Αναγνωστόπουλος** 243

Ο Ιππόλυτος του Ευριπίδη: Τα οικεία πράγματα **Σωτήρης Μανωλόπουλος** 270

Βιβλία (Επιμέλεια Κώστας Ζερβός)

Σύγχρονα θέματα κοινωνικής και κοινοτικής ψυχιατρικής των Στέλιου Στυλιανίδη

και συνεργατών **Βασίλης Δημόπουλος** 295

Ψυχαναλυτικές Συναντήσεις με τον Οριακό Ασθενή. Το Κενό, Το Αρχαϊκό,

Το Ψυχικό Τραύμα. Συλλογικό έργο **Κώστας Ζερβός** 299

Οι Προβλητικές Δοκιμασίες Θεματικής Αντίληψης Ενηλίκων και Παιδιών

της Κατερίνας Μήλιου **Λένα Τελειώνη** 306

Κινηματογράφος (Επιμέλεια Γρηγόρης Μανιαδάκης)

Η δύναμη του φαίνεσθαι. *Ο μεγάλος δικτάτωρ* του Τσάρλι Τσάπλιν

Γρηγόρης Μανιαδάκης 312

Οι «ώρες» και η επιθυμία του Άλλου. *Οι ώρες* του Stephen Daltry

Θανάσης Χατζόπουλος 315

Συνέντευξη του Paul Williams

Η συνέντευξη του Paul Williams (PW) με τους εκδότες του Οιδίποδα Ιωάννη Βαρτζόπουλο (IB) και Νίκο Λαμνίδη (NL) πραγματοποιήθηκε στις 28/12/2014 μέσω Skype.

PW: I had thought about you from time to time given the terrible difficulties you must experience in Greece. It sounds as if it is extremely tough.

IB: *The last five years were tough in Greece, a large part of the population has suffered a lot.*

NL: *And still suffers.*

PW: We had it tough as well but not as tough as you, I think.

IB: *It is in Greece as it was in Brittan, I suppose, in the era of Thatcher.*

PW: I will talk, if you like, a little bit about this in the context of my own training in the British National Health system. Even with Thatcher you didn't get the austerity measures that we have today. The formation of an underclass is a very recent phenomenon in this country.

IB: *It is the case also in Greece.*

PW: Thatcher and Reagan really got it going, although of course its origins go further back. Reagan closed many of the mental hospitals, public mental hospitals, in America. Thatcher thought that these cost saving measures were a very good idea. And she began an attempted complete reform of the National Health Service. This, and parallel dismantling of forms of welfare, started to create the beginnings of an underclass. Now we have a structured underclass of people who are outside of society.

Paul Williams was a social anthropologist before training to be a psychoanalyst. He is a Training Analyst with the British Psychoanalytic Society and works in private practice. For many years he worked in the British National Health Service. He has written widely on the subject of severe disturbance.

IB: *Underprivileged.*

PW: Absolutely underprivileged.

NA: *Some people receive minimal help from the State, something like three or four hundred pounds per month?*

PW: Yes, although even these benefits are precarious because stringent conditions for the receipt of benefits have been introduced. If you are capable of working, they require you to work or they take away your benefit, which could be seen as reasonable. However, the definition of the capacity to work can be very severe. You know, people with learning difficulties or mental illnesses are increasingly forced to apply for jobs, when they are often not really able to do such work.

NA: *And what happens with these people?*

PW: It depends on their conditions. If they are mentally ill, the situation here now is extremely difficult. If you are psychotic you are very unlikely to get a bed in hospital, unless you have attempted once or twice to kill yourself. People don't say that, but, in reality, it is commonplace that you need to have attempted suicide to be admitted into the hospital. And the rest of them, the schizophrenics and the ambulant psychotics, are on the street or in the community receiving medication.

IB: *In Greece we are approaching the same state of affairs. We are not as yet there. People can get a bed, not only on condition that they have attempted suicide but many of them go through the police, primarily resorting to the mental health act. Fifty per cent of our admissions go through the mental health act.*

PW: How long will they be able to stay in the hospital?

IB: *On the average three to four weeks. Then they are discharged.*

Despite all these difficulties and, maybe, because of them, we launched a new journal. Have you seen the journal 'Oedipus'?

PW: The journal, yes, I saw it. It is a beautiful produced journal. Did you design that journal yourself?

IB: *Yes.*

NA: Yes. We have lost many days and months of sleep during the last five years!

PW: It has been worth it. I had a similar experience working on IJP, which at times I thought might kill me! Not least due to the politics associated with running IJP, including within the British Society which owns IJP. Ernest Jones was an astute man. Freud wanted a psychoanalytic journal and Jones provided it, and from then on the income from the journal helped the British society to develop. Although the politics were complicated, most of the authors who submitted papers were good to work with. There were a few who were impossible. Anyway, I don't want to hold you up. Let's talk about what you want to talk about.

IB: *If you don't mind, could you say a few words about your biography? How did your life be-*

gin? Where did you get your education? So that our readership will gain an idea who you are. Let's start in this way and then we'll proceed further.

NA: *Otto Kernberg, who gave us the first interview, said to us a lot of things about the way he was received by the New York Psychoanalytic Society.*

IB: *It was amazing what he said. How the New York Psychoanalytic Society accepted him.*

NA: *Or not accepted him.*

PW: Well, many analysts, I think, they've been motivated to go into the profession as a result of their own personal difficulties. Most of us have had some kind of impetus to understand the mental life of individuals in part because of our personal history. I was brought up in a poor family near Liverpool, a highly dysfunctional family. It set me on a trajectory to try to figure out what makes people tick. I never understood my parents, because of all the difficulties that they had. I wrote a book entitled 'The Fifth Principle' which was written as a piece of literature, not autobiography, but written by an adult about a child who had the same name, but who is now a different person. It tries to put into word experiences a child might have growing up in an impossibly confusing situation in order to achieve some understanding. One of the best moments of my life was receiving a letter from one of my two favourite authors, the novelist J M Coetzee, who had read the manuscript: he wrote the most wonderfully encouraging letter and gave me an endorsement for the book. It took me a month to recover from hearing from him! Anyway, that's a story about me. As a child I went to a conventional state primary school and then to a grammar school. I was a hopeless failure because I didn't understand the purpose of school. I was without a framework of understanding of how to be in the world, something every child needs, so I failed at almost every subject. Except for one thing. There was one teacher, of French, who helped me. I happened to be good at French, but I think this was because of his teaching ability. I liked this teacher who was a modest and unwittingly very funny man. He made jokes occasionally, he had a serious look which made the joke funnier. He said silly things in a serious way. I took to him as much as I could take to anyone and I tried to learn French. I failed my entrance exams for University. The week before I left school – I was seventeen – my French teacher stopped me in a corridor and said, what are you going to do? I have no idea, I replied. He arranged for me to go to Normandy, Northern France, to a seminary school where a good number of the children, but not all, went on to train as priests. I was to be an assistant English teacher. And I was paid for this job. I simply said yes, because you know, I didn't have anything else to do and I was grateful – not at that point, because I did not know how to be grateful – but later. Well, I went there and discovered it was in the countryside and the priests who run it were extremely kind. They were good to me and they enabled me to make an enormous discovery – food. I didn't know what food was before. British food isn't very appetizing, anyway, but the food we ate in my family was, well... In the seminary they baked their own bread, made their own butter and cheese and cooked the most delicious meals I had ever tasted, as part of the daily routine. I was in a state of intoxication for months partaking of breakfast, lunch and supper meals in the refectory with the children and the teachers. I remained there for eighteen months and it was a very civilizing experience for me. I changed from somebody

who was very disorganized and I think a bit crazy, maybe more than a bit crazy, to somebody who acquired some hope – hope that there could be something good in life.

IB: *It means that you experienced how someone could change? And you experienced it before you entered psychoanalysis?*

PW: I hadn't thought of it that way but you are right. On reflection, I think that what happened was that I experienced these people caring about me. They invited me each day to come to the table to eat, chat, talk, tell me stories, ask me about myself. It was an experience I hadn't had before. Without thinking about it, I think I experienced that when people connect with each other something transformational is possible. I mean, I wasn't cured of my neurotic or psychotic anxieties, but something began to change in me. I came back to England and I didn't have any qualifications, although I felt a bit calmer and had the beginnings of a certain amount of confidence. I was nineteen – twenty years old, so I decided to get a job. I was poor, as well as being unqualified, so I needed a job to provide me with some money to live and to help me eventually get the education I didn't get. I regretted my failure at school. I applied for a job as a trainee copywriter. I had to tell a few lies to get the job, as I had no experience whatsoever.

NA: *What does it mean?*

PW: When you read an advertisement in a newspaper or on TV, there are two main people who do it. The person who writes the words and the other person who creates the visual images. I wrote the text. I felt bad about lying my way into the job by saying I had had some experience but without experience you couldn't get a job. Then, when I started the work I panicked because I couldn't do it, so I stayed up night after night trying to get it right and, to my surprise, they accepted what I wrote and at times even liked it. I did this work for three or four years and saved some money. I then resumed my education by taking the school examinations that I had failed earlier. Again, to my amazement I passed the exams. The next thing, and was quite a saga, I tried to get into University. This was in the late 1970's. I was classified as a mature applicant and there was a prejudice against mature students. Today Universities don't seem to be able to get enough mature students. I tried and failed for four years to get into University.

NA: *While working as a copywriter.*

PW: While working as a copywriter. In the fifth year – I was about twenty eight – I applied again and was turned down again. I thought of giving up but then I got a letter from London University saying they were holding a day to allocate places from people who had not taken up their offer of a place and would I like to come and be interviewed. I went along and there were lots of people waiting. My name begins with a 'W' so always comes at the end of the list. Eventually at the end of the day I was asked into a room with three lecturers who looked tired and rather miserable. They had looked at my CV, and one of them said: 'Are you serious about going to University?' I couldn't quite believe it. I simply couldn't contain myself. I exploded inside and replied too forcefully. I thought later that this was probably a masochistic act designed to destroy my chances.

IB: *A self-destructive act.*

PW: A self-destructive act, yes. I said to them, angrily: ‘Have you not looked at what I’ve done to try to get here over so many years?’ They were taken aback, and I thought the interview was finished, that’s it, I’ll find some way of earning a living, I’ll give up on going to University. What happened was quite different. I got a letter offering me a place. I had underestimated them, really; they were actually very helpful. They offered me a place in the department of psychology, which I accepted because there was no alternative, even though I wanted to study anthropology. I didn’t want to study the behavior of rats.

IB: *It was experimental psychology?*

PW: Yes, it was experimental psychology; a behavioral orientation that was popular at the time. I accepted the psychology offer, went to see the professor and told her I really want to study anthropology and could I switch courses. She was annoyed with me but she was good enough to say, if you can persuade the anthropologists to take you on I’ll agree to it. I did and I began to study anthropology. It’s an unusual story, isn’t it?

IB: *It’s an interesting story, very interesting!*

NA: *You make it seem funny but it’s not.*

PW: It’s not, it was a sad and difficult situation in many ways. Fortunately, at certain points, some people helped, like the three lecturers who interviewed.

IB: *So many years you kept in your mind the clear idea ‘I want to do it’! And of course I suppose that in your life the question would have arisen: where did I get this insistence from?*

PW: Yes. At the time I could not accept that I had lost my education whilst growing up. In the first school, the primary school, I had no idea what anyone was talking about. In the second school, from the age of twelve, I could hear what they were saying and I could even learn a few things. But I didn’t understand the point of it all. There was no contextual framework. This was largely due to deprivation in my upbringing. But I wanted to have the education that I never had. I committed myself to it and I went to the anthropology department.

IB: *Sorry to interrupt, but you were also good at writing.*

PW: I think I was, although I didn’t know it.

IB: *Before you started this copywriting thing, you wrote a book, it means that you were able to write well from the very beginning.*

PW: No, I wrote a book later. I never realized that I had the ability to write, even though I went to London and got a well paid job writing scripts for TV commercials. I carried on doing this part-time at University in order to fund my studies.

IB: *You were good with words.*

PW: It would appear so, but I must emphasize that I didn’t really know myself very well. It was just something I did and it worked and I was grateful.

IB: *Tell us about the anthropology.*

PW: Anthropology was a wonderful subject to study because it is such a serious enterprise – understanding the social and biological evolution of the species. I loved doing it. I was in a Marxist anthropology department at London University and they rather disapproved of me being in advertising.

IB: *Because you subscribed the capitalist way of living.*

PW: I did. I didn't have much choice!

NA: *But they were Marxist coming from the upper strata?*

PW: Upper middle class intellectuals.

NA: *Upper middle class. So they didn't know what it means, not to have money to finance your life.*

PW: They may have thought that I had been seduced into a corrupt regime. If so, that was a sad thing. In fact, I did well in anthropology, I think because I was so hungry to learn about life. I won prizes each year for achieving good results and got the highest degree of my cohort, but what was interesting was that the Marxists in the department were not altogether pleased with this.

NA: *They were not happy?*

IB: *Did they continue to dislike you despite your achievements?*

PW: They disapproved of the advertising work. They didn't speak about achievements in exams or prizes. I recall the head of the department saying to me in passing: 'Oh by the way, you got a prize.' Anyway.

IB: *How long did the anthropology section of your life last?*

PW: Well, undergraduate study was three years but I wanted to do a PhD in anthropology: whereas many of the people in the department went to remote parts of the world, I applied to go to the Maudsley Hospital in South London to do my PhD.

IB: *On what subject?*

PW: On an in-patient ward run by Henry Rey, John Steiner, Murry Jackson and Robert Cawley who wasn't an analyst but a very decent man. Murray Jackson died last year. Cawley was a distinguished psychiatrist who was sympathetic to psychoanalytic work. This ward was a residential ward for personality disorders and psychoses where treatment was based on psychoanalytic principles. There was good containing psychiatry that ensured that patients were available to do individual and group work.

IB: *And your PhD?*

PW: Well, my ulterior motive was to learn about the treatment of psychoses, from a psychoanalytic perspective. That because I wanted to know about my own family, about psychoses, about the psychosis in me.

My explicit intention was to write a thesis on a highly unusual ward that existed within a wholly biological hospital regime – a very large, world famous teaching hospital which pro-

moted biological psychiatry above everything else. That was its main allegiance and I wanted to try to find out what on earth was going on. How come there existed this ward that was antithetical to everything else that the Maudsley stood for. How did it work and why the organization tolerated its existence? I can't emphasize enough the difficulties psychoanalysis had in those days within the biological psychiatric world. Of course it is even worse now.

IB: *When was this?*

PW: I started my PhD in 1983 and finished about five years later. There was a psychoanalytic psychotherapy department at the Maudsley run at the time by Michael Feldman. He agreed to give me an honorary attachment contract to the ward. I did field work on the ward, including participant observation, and I was able at the same time to learn how Murray Jackson talked with psychotic patients. I described how the patients interacted with the staff (who were as complicated as the patients in many ways). The thing I remember most during my eighteen months there was sitting behind the one-way screen with other members of the staff watching Murray or, occasionally, Henry Rey interviewing a psychotic patient.

IB: *Henry Rey is the one who wrote about the claustroagoraphobic dilemma?*

PW: He did, in his book 'Universals of Psychoanalysis'. But it was Murray mainly who I saw. He had a gift of being able to talk in a relaxed, simple way, using ordinary, yet deep, language that communicated with the psychotic patient. I was ill informed about anything of this. To my amazement, I couldn't understand a word of what they were talking about initially. Then I noticed the change of gears Murray made. It was at the start very confusing but gradually I saw how that they managed to get connected about something. And then there would be a change of gear and the conversation would deepen. And this would happen five, six, seven times in one hour or a ninety minute interview. Often, by the end of the interview, it seemed like two ordinary people talking about what it is like to be mad. The clarity was stunning to me, and inspiring. What he managed to do was, not always but frequently, to access the non-psychotic mind of the patient and talk in a reasonable way, about the nature of the terrible anxieties that gripped the person. From that point it was possible to make formulations about the person's condition, the type of psychosis suffered, the type of internal object relations crisis and finally to make a treatment plan. I can't tell you how impressed I was with this kind of analytic capacity. Just two people talking! What you do in an anthropological PhD is make notes about absolutely everything, adding your reflections as you go and at the end of twelve months or eighteen months, you go away and write it all up. You think on it, then you write it up.

IB: *And your thesis was?*

PW: It was called 'Aspects of a psychiatric therapeutic milieu'. The thesis was about how the place worked, the social dynamics of the ward, but ultimately the purpose of the thesis was the relationship between the ward and the hospital. At a certain point during my stay Murray Jackson announced that he was retiring from the ward as a consultant. He was a charismatic leader of the kind that occurs in many groups where you may or may not have a traditional authority structure but actually the dynamic is impelled by someone with great

skill and charisma. When that person leaves, everything can fall like dominos, and that's what happened. It was astonishing to see a strong ward fall apart in a few months.

NA: *I wanted to comment on what you described before, how you felt during the interview and with this changing of gears and the final part, when the two people were discussing, and I thought you described a kind of conversion based on conviction. You felt, a deep conviction that this works.*

PW: Absolutely, I sometimes found myself moved in tears behind the screen. The connection that was being made seemed to me to be so compassionate, defenseless and open. And engaging. . .

NA: *And so real!*

PW: . . . And so real, it was about being human. Vulnerable and human. It wasn't only amazing, it was touching. Once, Murray interviewed a manic-depressive young woman who was in a highly agitated state, laughing and screaming and scolding, and he had to be firm but gentle in his way of talking in order to try to settle her. She sat down but it became clear that she was very angry about something. In her fury she stood up and said: 'It's all over, Dr Jackson!' throwing a lukewarm cup of tea all over him. She walked off and stood in the corner of the room. Murray stood up, looked her in the eyes and said: 'It is all over doctor Jackson!'. She smiled faintly. And the connection, you know, a piece of double meaning that he used, I would never have thought of doing: so intelligent, so connected. She came back to her seat calmly and she sat down in a kind of a floppy way and began talking. Anyway, that was an inspiration for me, and I knew from that time on I wanted to be a psychoanalyst.

IB: *You entered a new world on that ward.*

PW: It was, and I didn't imagine that I would be accepted at the Institute of Psychoanalysis. I was in therapy in that time and I applied with the encouragement of my analyst and, again to my amazement, I was accepted and I did my training. This is an area where I think it's probably not wise to publish too much about the internal dynamics of institutional psychoanalysis which have been proved to be so problematical over the years.

IB: *You think it is wise or not wise?*

PW: That is a very good question.

IB: *I suppose you say it's not wise because it may discourage people to apply.*

PW: What I've learned is that I love psychoanalysis, but I don't think psychoanalysis is the same thing as institutional psychoanalysis. I think they are different. I've managed to hold onto my love for psychoanalysis, but I can't say I have a great deal of love for institutional psychoanalysis. I imagine a lot of people feel that.

IB: *You understand that we would insist very much on this.*

PW: Well, I got through the training and I did it quite quickly, in three and a half, maybe four years.

IB: *Sorry, you mean that it is possible to complete the training in three years? I suppose, it does not include the training analysis.*